

Trouw 29-03-2001

Elk jaar een religieuze ervaring

Matthäus Passion

Koert van der Velde

De Mattheüs trekt dit jaar een paar honderdduizend bezoekers naar kerk of concertzaal. Een groot deel van hen is ongelovig. Maar deze passie geeft ook hen het gevoel dat er meer is.

Tegen Pasen barst het Mattheüscircus los, en het lijkt zelfs ieder jaar uitbundiger. Naast Bachs Mattheüs worden ook zijn Johannes en de Marcus Passies populairder. In de betere cd-winkels wordt een keur aan uitvoeringen aangeboden en geproefd. Ook bij het Kruidvat loopt het storm, vertelt een verkoopster. Wat wil je ook: alle passies voor een prikkie. De Mattheüs wint aan populariteit onder steeds bredere lagen van de bevolking.

Dit jaar worden verschillende passies samen zo'n vijfhonderd keer uitgevoerd, schatten deskundigen. Als elke zaal gemiddeld vijfhonderd zitplaatsen heeft, dan bezoeken een kwart miljoen mensen de Mattheüs.

De mensen genieten niet alleen van de Mattheüs-muziek, maar ook van het collectieve. De wereldse hiërarchische verhoudingen zijn even niet geldig, zoals bij sommige traditioneel religieuze rituelen.

Eervorig jaar kwam er een grote massa af op de 'Meezing Mattheüs', meldde NRC Handelsblad, „onder wie burgemeester Patijn, die zich ondanks de regen netjes in de lange rij wachtenden had gevoegd”.

Veel passiegangers zijn ongelovig, net als de meezingers, koorleden en orkestleden. Maar een klein deel gaat nog regelmatig naar de kerk. Zo bestaat het Haags Barokgezelschap, dat ook dit jaar de Mattheüs opvoert, voor tweederde à drievierde uit buitenkerkelijken, ongelovigen en agnosten, bevestigt Jaap Hillen, de dirigent van het Haags Barokgezelschap.

Natuurlijk is het vooral de muziek die hen bijelkaar brengt. Maar op de achtergrond speelt nog een element mee. „Negen van de tien krijgt met het zingen het besef dat er meer is”, zegt Hillen. „Veel mensen biedt het de belangrijkste religieuze ervaring van het jaar”, vertelt Kees van Houten, organist en de schrijver van een boek over de betekenis van de Mattheüs. Ondanks het ongelooft wekt de muziek voor velen nog steeds, religieuze gedachten, gevoelens en ervaringen op.

„Iemand die door de Mattheüs gegrepen wordt, legt als het ware verbinding met iets hogers”, zegt Van Houten. „Bach geeft een gevoel van oneindigheid. Zodra het begint, krijg ik het gevoel dat ik in een trein stap die al rijdt en als ik aan het eind weer uitstap, rijdt de trein nog door. Het geeft het gevoel dat het al lang begonnen is, en nog eindeloos doorgaat”. Zo symboliseert Bachs muziek de eeuwigheid. „Ik ervaar ook allerlei componenten van volmaaktheid in de Mattheüs. De dialogen bijvoorbeeld zijn perfect, en Bach kan een enkel motief enorm rijk uitwerken. Om maar te zwijgen over het spectrum aan emoties dat hij weet op te roepen, in al haar subtiele nuances. Het geeft je steeds het gevoel in contact te komen met iets van volmaaktheid, een hogere orde, het goddelijke, waarnaar je verlangt en dat je zo lang mogelijk wilt vasthouden, maar dat je toch ontglipt. Bach biedt een glimp en tilt je zo boven de dagelijkse beslommeringen.”

Zangers en luisteraars nemen deel aan een gebeuren dat het gevoel kan geven dat het bestaan echt zin heeft omdat 'er meer is'. Ook kan de Mattheüs momenten van inzicht bieden. „Je kan je in het lijdensverhaal verdiepen, je inleven in de psychologie van het verhaal, ook zonder het te beamen”, zegt Van Houten. De tekst stemt tot meditatie, vooral over eeuwige thema's van het leven, zoals

schuld, lafheid, vergeving en dood.

„Veel koralen hebben draken van teksten", zegt Hillen. „Tegenwoordig vinden we dat gebrabbel. Intelligente mensen halen er hun schouders over op." Mattheüs 26, de tekst die in de passie is verwerkt (met Judas' verraad, het laatste avondmaal en Petrus' verloochening), vindt Hillen wel 'erg mooi'.

Tijdens de drie uur durende Mattheüs is er voor de luisteraar tijd genoeg voor het overwegen van zijn verhouding tot de tekst. Die verhouding ligt niet vast, is aan moment en levensfase gebonden en ontwikkelt naarmate hij zich in de Mattheüs verdiept. Kennis helpt, weet Van Houten, die tijdens het passie-seizoen lezingen over de Mattheüs geeft, de komende weken zo'n twintig. „De passie is gestructureerd in een kruisfiguur, met de verloochening door Petrus, symbool voor de zondige mens, in het midden, direct gevolgd door het hoogtepunt, het Erbarme dich. Als je dat weet, krijgt de muziek een heel nieuwe dimensie." Ook kennis van muziek helpt. Voor wie door heeft dat de regelmatig terugkerende klopmotieven 'smart en de sfeer van de dood' (G. van der Leeuw) meebrengen, neemt de diepgang toe. Om de intensiteit van het gebeuren te verhogen, maken steeds meer mensen er werk van. De cd staat niet één keertje aan, maar ze klinkt bij herhaling. Want meer diepgang moet met enige studie verworven worden: eerst vaak en goed luisteren, met tekst en uitleg erbij. Beetje bij beetje laten de dimensies van dit Paasspel zich steeds meer kennen.

Veel uitvoerders behandelen de tekst als toneeltekst, en zien zichzelf als acteur of theaterbezoeker. „De acteur die zich in de rol van een crimineel inleeft, hoeft toch ook geen crimineel te zijn?", zegt ook Van Houten. Sommigen spelen hun partij met zo'n overgave dat de hoofdrolspelers hen zelfs in hun dromen opzoeken. „Als ik tien keer de Mattheüs Passion heb gezongen, krijg ik nare dromen", bekende eens de tenor Nico van der Meel, die de evangelist vertolkt. „Het verhaal gaat aan je geest vreten." Wat geldt voor de uitvoerders, geldt ook voor de luisteraars. Die laten zich op de maat van de muziek met het verhaal meevoeren. Zij proberen de passie mee te beleven, bijna zoals een goede film.

Van Houten ziet de leegloop van de kerken gelijk opgaan met het populairder worden van de Mattheüs Passion, en vermoedt een verband. De meeste Mattheüs-fans hebben nog een christelijke opvoeding gehad. Sommigen vinden soms dankzij de participatie aan de muziek de weg naar een meer passende vorm van religiositeit. „Ik ben katholiek opgevoed", vertelt Van Houten. „Maar door Bach is mijn religiositeit sterk universeel geworden."

W.J. Ouweneel, professor in de wetenschappen aan de strengereformeerde universiteit van Amersfoort, kan de geseclariseerde omgang met de Mattheüs niet goed uitstaan. Ouweneel, die ook presentator is van een radioprogramma over kerkmuziek, schreef vijf jaar geleden op een opiniepagina: „Ik zie daarin iets van een zoete wraak van de hemel, die langs deze omweg het gekerstende Westen toch nog met de boodschap bereikt", Volgens Ouweneel vond Bach alle niet ter ere van God gezongen en beluisterde muziek, inclusief zijn eigen Mattheüs, maar 'duivels gekerm en gejang'.

Hillen kan zich dit best voorstellen -met het je inleven in de Mattheüs leef je je ook in in de religiositeit van eeuwen her. „Bach was ook maar een kind van zijn tijd." Maar Hillen is het tegelijkertijd met Van Houten eens dat de Mattheüs in principe ook door een ongelovige gecomponeerd had kunnen worden. „Hoe het ook zij, Onze Lieve Heer moet hem geholpen hebben."